

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкај, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайиџић, Блаже
Конески, др Тине Лојар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Миљар Пешикан, др Живојин Сијанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXIII књ.

БЕОГРАД

1977

ПРЕГЛЕД ГЛАВНИЈИХ ОСОБИНА ГОВОРА ЗЕТЕ

Под Зетом се подразумијева равница између Титограда и Скадарског језера, на чијој су западној страни брда Ријечке и Љешанске нахије а на источној Тузи и друга насеља у којима живи становништво албанске народности.¹

Главнија насеља (села) у Зети су: *Голубовци* (административно-политички центар); на десној обали Мораче при брдима су: *Грбавци*, *Вукбаци* и *Пдњари*; јужно од Голубоваца ка Језеру су: *Шушунџа*, *Бериславци*, *Госиљ*, *Бјелџ Пдље*, *Бисјрица* и *Курило*, а западно од Голубоваца (ка Тузима): *Владна*, *Врањ*, *Маџагџи* и *Балабани*. Сјеверно од Голубоваца су: *Мојановићи*, *Махџла*, *Срџска*, *Бойџун*, *Лажковићи*, *Митровићи* и *Дажбабе*, док је најсјеверније зетско село *Забјело* данас мјесна заједница градског насеља Титоград. Андрија Јовићевић Зету и Љешкопоље сматра јединственим подручјем. Међутим, има више разлога да о Љешкопољу овдје не говоримо као о саставном дијелу Зете, тим прије што се Љешкопоље и у дијалекатском смислу знатно разликује од Зете.²

Током више вјекова (од 1499. до 1878. године) Зета је била под турском управом и имала је минималне контакте са становништвом околних крајева изузев Подгорице (Титограда). Тек крајем прошлог вијека, усељавањем становништва из Црмнице и Куча, нешто и из Љешанске и Ријечке нахије, а дијелом и женидбеним везама, зетска села успостављају тјешње везе са околним црногорским крајевима. То је, наравно, имало утицаја и на говор становништва, нарочито у оним селима која су успостављала више веза са становништвом других.

¹ Уп. нешто другачије дефинисане границе код Андрије Јовићевића у раду *Зета и Љешкопоље*, СДЗБ XXXVIII, 357.

² Говор Љешкопоља обрадио је дијелом Митар Пешкан у студији *Ситро-црногорски средњокашунски и љешански говори*, СДЗБ XV, 1—294.

крајева. Међутим, то није, бар не у већој мјери, утицало на то да се поремети говорна кохерентност Зете, гледано у основним линијама.³

У српскохрватској дијалектолошкој литератури релативно је мало података о говору Зете. О њему су, директно или посредно, писали: Р. Бошковић⁴, М. Стевановић⁵, П. Ивић⁶, С. Вулетић⁷, Д. Мајић⁸, П. Ровински⁹, Ј. Ердџановић¹⁰, али се највише података може наћи у радовима Драгољуба Петровића о говору Врачана у Зети и у раду о консонантским групама у говору Зете.¹¹ Врачани су, како се из Петровићевих радова види, прихватили главне говорне особине Зећана, *иа је његова расправа о говору Врачана на неки начин и приказ говора Зеће.*

Компактност фонетске структуре говора Зете нарушена је дјелимично само у периферијским селима на западној страни, на десној обали Мораче. Та села све до краја другог свјетског рата била су ријеком

³ У обради ове теме служио сам се упитницима: а) Павле Ивић, *Инвентар фонетске проблематике шикоавских говора*, Годишњак Филозофског факултета у Н. Саду, књ. VII, 99—110; Берислав Николић, *Упитник за испитивање акцената у шикоавским говорима*, ЈФ XXVII/1—2, 307—336; Милка Ивић, *Регистар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, Зборник за филологију и лингвистику Нови Сад, књ. VI, 13—30; *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*, Москва 1965. По овом упитнику Зету сам обрадио за потребе Општесловенског лингвистичког атласа (пункт Голубовци).

⁴ Радослав Бошковић, *О природи, развоју и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*, ЈФ XI, 179—197.

⁵ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Библ. ЈФ, књ. 5 (1935), 1—128 (даље: ИЦГ).

⁶ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шикоавско наречје*, МС Н. Сад 1956, посебно стр. 156—173.

⁷ Саво П. Вулетић, *Неке карактеристичне одлике говора у Зећи*, Бранково коло, Ср. Карловци, књ. IX (1903), 186—187.

⁸ Драгољуб Мајић, *Српске црпе у говору нашега краја*, Годишњак наставника Подгоричке гимназије 1933 (књ. 4), 16—22. У овом раду помиње се говор Зете, али о њему практично нема ништа од користи.

⁹ П. Ровински, *Черногория в ее прошлом и настоящем*, Санктпетербург, 1905, књ. II/3, 474—687.

¹⁰ Јован Ердџановић, *Српски Зећани и њихов говор*, Зборник у част А. Белића 1937, 325—338.

¹¹ Драгољуб Петровић, *Судбина консонантских група *сц*, *шч*, *шћ*, *зсћ* у говору Зеће*, Зборник за филологију и лингвистику Н. Сад, књ. XI, 237—241; *Гласовне особине говора Врачана у Зећи*, Годишњак ФФ Н. Сад, књ. XV/1 (1972), 179—210 (даље: Врака I); *Морфолошке особине у говору Врачана*, Годишњак ФФ Н. Сад, књ. XVI/1 (1973), 201—233 (даље: Врака II); *Главније особине акценатског система у говору Врачана*, Зборник за филологију и лингв. Н. Сад, књ. XVI/2 (1973), 173—195 (даље: Врака III); *Из синтаксичке проблематике говора Врачана*, Годишњак ФФ Н. Сад, књ. XVII/1 (1974), 161—182.

Морачом изолована од осталих села у Зети, па су одржавала контакте са сусједним ријечким и љешанским селима, премда и са њима доста слабе, јер су их дијелили оштри брдски гребени. Због такве географске изолованости Зете претпостављамо да је и говор њеног становништва у периоду од почетка 16. до краја 19. вијека био изложен слабијим утицајима сусједних говора.

I. Гласовни систем

1. *Вокализам* говора Зете карактерише пет стандардних српскохрватских вокала и вокално *р*. То су нормални српскохрватски гласови, међу којима нема оних чија је артикулација помјерена ка неком другом вокалу.

Међутим, у овом говору се налази на замјене једног вокала другим, ређе на губљење којег од њих:

а) *a: o*: *маӣйка, на̄џс; вол'а 'ва̄ља'* — Не *вол'а* ти раб̄џта н'й̄шта; *џла* — Нећеш ми га, *џла*, мр̄дн̄ут! *џла, џћу; б̄џгоми, б̄џгоӣи*;

б) *a : e*: *јарев̄ица, барјек̄ӣар*¹²; *јаг̄ул'а*;

в) *у : и*: *с̄урӯйка*;

г) *o : у*: *й̄дл'ӣӣка|й̄ул'ӣӣка; кубас̄ица; кой̄ус; исӣџӯва̄ӣ*¹³; *й̄ӯӣу-в̄а̄ӣ, дарув̄а̄ӣ, аргай̄ув̄а̄ӣ, й̄ргув̄а̄ӣ, свукув̄а̄ӣ*¹⁴;

д) *и : а*: *й̄рев̄а̄р̄а̄ӣ* (перф.);

ђ) *e : у*: *џул'ӣва̄ӣ*¹⁵;

е) *ш̄дл'к̄б, ов̄дл'к̄б, он̄дл'к̄б, н̄џкол'ко, н̄й̄кол'ко, св̄џкол'ко*, али: *ш̄бл'ӣк, ов̄бл'ӣк|ов̄бл'ӣчки* итд.

Полугласник је у говору Зете досљедно дао *а*. Михаило Стевановић је тридесетих година установио да се у неким зетским селима, посебно у Махали и Лајковићима, поред *а* налазе и други рефлекс полу-гласника.¹⁶ Он ту истиче, а Белић потврђује¹⁷, да је у Зети полугласник

¹² Уп. тако и код Врачана у Зети, Врака I, 183.

¹³ Тако биљежи и Д. Петровић, *Судбина конс. група . . .* 239.

¹⁴ Као у Зети, тако је и у низу околних говора — у Црмници, Љешанској нахији, Бјелопавлићима, Кучима.

¹⁵ Уп. код Врачана *џул'ӣјева̄ӣ*, Врака I, 186.

¹⁶ Уп. ИЦГ, 9.

¹⁷ Белић то истиче у рецензији ИЦГ, в. ЈФ XIV, 165.

дао *a*, при чему је мијешање рефлекса настало због досељавања становника из околних црногорских племена у плодну зетску равницу, из Куча и Црмнице у којима је полугласник дао *ā*.¹⁸

Ни у једном селу Зете данас, међутим, није могуће наћи другачији рефлекс полугласника осим *a*.¹⁹ На тај начин имамо: *dān*, *vrābāc*²⁰, *mđmak*, *đīaц*, *danс*, *kāī*, *sāī*, *sān*, *mđzak*; *изагнāī*, *изаждēни*; *вл'ēшар*; *нѝса(м)|н'ијеса(м)*; *mđgā* (рд. придјев); *сēдам*, *дсам* итд.

Рефлекси јата у овом говору не показују углавном никаква одступања од онога што је познато за већину старијих новоштокавских говора Црне Горе. Тако имамо:

Дуго акцентовано јат: *бијел* (*бијела*, *бијело*), *ијесак* (нова рич, иначе је овдашње: *мўл'ина* и *иђјина*), *звјер(е)*, *цвјейи*, *звјезда*, *вијенци*, *ијјело*, *ијјесто*, *двјейе*, *свјено*, *л'ијеви*, *сл'ијей*, *рвјекa*, *грвје(х)*, *рвјеч*, *цвјена*, *цвјев*, *мвјех|мл'ешина*, *снвјек*, *нвјем*, *гн'ијздо*. Непознате су лексеме *мјес* и *хрен*. За *иријейлеи* важи оно што износи Д. Петровић за Врачане у Зети.²¹

Једносложни изговор забиљежио сам једино у лексеми *Њѝмци*.

Дуго неакцентовано јат: *дијел'ијо*, *исциједийи*, *ироциједийи*, *сијев-нўи*, *иrol'ијейийи* и сл.

Кратко јат даје је: *Њѝмачкā*, али: *нѝкаī*, *нѝшио*, *нѝко*; *ћейани-ца|ћейаника*²²; *ћѝи*, *нећѝл'а*, *ћѝојка|ћѝјка*²³; *ћѝ*, *ниѝђе|ниѝје*; *л'ѝи* 'хлеб', *л'ѝио*, *жел'ѝо*; *сѝме*, *сѝдник*; *сѝра*, *сѝкѝра*; *сѝчѝм*, *сѝкла*, *сѝчў*; *мл'ѝсио*, *мл'ѝра*, *мл'ѝриийи*; *бл'ѝжсāī*, *иобл'ѝћ*; *ил'ѝна*, *ил'ѝсма*, *ил'ѝшкѝ|ил'ѝшки*; *вл'ѝшар*, *вл'ѝра*, *нел'ѝсиа* 'невјеста'. Нема, међутим, нејотованих облика: *робје*, *гробје*, *сноије*, већ: *гробл'е*, *сноил'е*, *робл'е* итд.

Кратко јат иза *р* даје *е*: *мрѝжа*, *иrѝшња*, *брѝго(в)и*, *бубрѝзи*; *здрѝло*, *иrѝбā*. Лексема *осишарвла* има лик *осишарāла* а лексема *осишарво* — *осишарā*, док лексема *човјек* има лик *чѝјак*, ген. *чѝјка*.²⁴

Кратко јат у префиксу *иrе-*: *иrевāраīи* (перф.), *иrеврћāи*, *иrекр-ишѝен*, *иrекрсийи*, *иrеносийи*. Тако је и у предлозима: *иrѝи* 'пред', *иrѝко* (ређе: *иrѝо*).

¹⁸ В. Б. Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, 225 и даље.

¹⁹ Тако је и у говору Врачана, Врака I, 183.

²⁰ В. у говору Врачана *сврāбāц*, Врака I, 183.

²¹ Врака I, 184, гдје је *ириил'ѝи* скуп змија за вријеме парења.

²² Тако је и у говору Врачана у Зети, уп. Врака I, 184.

²³ У Врачана је досљедно *ћојка*, Врака I, 186.

²⁴ Тако је и у говору Врачана, Врака I, 184.

Кратко јат пред *j*: *сиџѐм*, *сиџа̄ӣ*, *смиџѐм се*, али: *огрѣја̄ӣ* — да се *огрѣју*. Нијесам забиљежио облике *сѣја̄ӣ*, *сѣјѐм*, *сѣју* (које, поред *огрѣја̄ӣ*, у говору Врачана помиње Петровић — уп. Врака I, 185).

У облицима компаратива обично је: *сӣарӯ*, *ӣростӯ*, *ӣоштенӯ*, док је имперфекат: *ӣрѣсаше*/*ӣрѣсӣјаше*, *ӣл'еӣӣјаше*/*ӣл'еӣаше*/*ӣл'еӣаше*, *ӣечѣјаше*/*ӣечаше*.

Редовно је: *сӣӣџо*, *видиџо*, *разумиџо*, *горѣџо*, *ӣџо*, *умиџо*, *вриџо*, *смиџо*.²⁵

Фонетизам негиране форме помоћног глагола *јесам*, видјели смо, може бити двострук: *нӣса(м)* | *нӣјеса(м)*.

У плуралским наставцима замјеничко-придјевске деklinације у говору Зете јат се рефлектовало у *-ија-*:

Гпл.: *овӣја̄*, *онӣја̄*, *свӣја̄*, *ӣӣја̄*, *моӣја̄*, *еднӣја̄*, *ддбрӣја̄*, *л'ӣџеӣја̄* и сл.;

Д-И-Ппл.: *на̄шӣја̄ма*, *ва̄шӣја̄ма*, *зел'ѣнӣја̄ма*, *жсӯӣӣја̄ма*, *бӣјел'ӣја̄ма*, *ӣӣја̄ма*, *овӣја̄ма*, *свӣја̄ма*, *мла̄дӣја̄ма*, *сӣарѣја̄ма*, *ддбрӣја̄ма*, *зел'ӣја̄ма* и сл.²⁶

У Исг замјеничко-придјевске деklinације, због превладавања наставка тврдих основа, у говору Зете уједначени су облици: *ӣӣјџџм*, *овӣјџџм*, *онӣјџџм*, *зел'ѣнӣјџџм*, *жсӯӣӣјџџм*, *бӣјел'ӣјџџм*, *еднӣјџџм* и сл.

Редовно је: *ор̄а̄^x|ор̄а̄ф*; *бдл'ѣс*; *зенѣца*.

Судбина вокалских група

Финалне вокалске групе *-ао* и *-џо*, без обзира на то да ли су акцензоване или су ван акцента, најчешће су аскмиловане у *-а̄*: *зв̄а̄*, *кр̄а̄*, *сӣа̄*, *д̄а̄*, *зн̄а̄*, *сӣа̄²⁷*; *ӣл'ѣв̄а̄*, *чѣк̄а̄*, *ӣрѣч̄а̄*; *ӣош̄а̄*, *дош̄а̄*, *рѣк̄а̄*, *л'ѣг̄а̄*, *ӣѣк̄а̄* и сл.²⁸ Тако је и: *з̄ава*, *з̄авѣн*, али *р̄анѣк* поред: *р̄а̄онѣк*.

Интересантно је, међутим, да се на цијелом подручју Зете среће и *-ајо*: *мд̄гајо*, *л'ѣгајо*, *рѣкајо* и сл. Тако су уклоњене и групе *-уо* и *-ео*: *ч̄ӯјо*, *ум̄ӯкнујо*, *гласнујо се*, *б̄ӯѣнујо*; *кл'ѣјо*, *оил'ѣјо*, *омѣјо*.

Поред *ан̄ђиџо*, паралелно се среће и *андиџо²⁹*, а доследно је: *ӣџо*, *дол̄а̄зиџо*, *умиџо* и сл.

Консонантизам говора Зете само се у покојој појединости разликује од онога што је познато у другим старијим говорима Црне Горе.

²⁵ Тако је и у Врачана, Врака I, 185.

²⁶ Исто је у говору Врачана у Зети, уп. Врака I, 186.

²⁷ Тако је у Врачана, уп. Врака I, 187.

²⁸ Врака I, 187—188.

²⁹ У Врачана је само *ан̄ђиџо*, Врака I, 188.

Као и у другим говорима уз албанску границу, и у Зети су позната само два латерална сонанта: \tilde{l} и l' , при чему се прва вриједност реализује пред вокалима задњег реда, а друга пред вокалима *и*, *е* и мјесто *љ*. Примјери:

\tilde{l} : *л'абуи*, *лаждф*, *л'диу*^x/*л'диуф*, *луидиш*, *лоидф*, *ирд'ла*, *засид'ла*, *умр'ла*, *кл'уфко*/*кл'уико*, *ч'ла*, *м'дго*;

l' : *л'ивада*, *л'шиај*, *л'ис*, *кл'ица*, *убил'и* су га, *л'имун*; *л'едина*, *л'енијун* 'чаршав', *л'ежим*, *дал'еко*, *кл'ечиди*, *кл'ечим* и сл.; *Л'убд*, *Л'убица*, *л'еворук*, *ул'егд*^x, *ул'е*, *л'ешник*, *л'ешдс*, *ир'ијашел'*, *идл'е*, *бдл'бга* и сл.

Тако је и: *л'дла* 'врста рибе', *Л'акд*, *Л'ајкоћи*, *л'ажиди*, *л'агајиди*, а l' на крају слога биљежим у имену *Ол'га*/*Вдл'га*.³⁰

Говор Зете одликује се, као и сви старији говори Црне Горе, типично проширеним системом спираната и африката. То значи да се у њему срећу, осим оних јединица које су познате и у консонантизму нашега књижевног језика, и гласови *џ* и *џ*, док се *х* среће само спорадично и то са знатно ослабљеном артикулацијом, што се вјероватно може повезати са утицајем катунских и љешанских говора у залеђу.

У иницијалној позицији *х* је изгубљено: *ил'ада*, *д'ју*, *Рисидс*, *иш'а*, *рб'иди*, *рдм* (чешће *кр'иф*), *л'еи*, *л'еба*.

У средини ријечи *х* је најчешће замијењено гласом *в*: *сд'ва*, *б'ува*, *с'уво*, *суд'иша*, *гред'иша*/*гред'иша*.

Група *хв* > *ф*: *ф'алд-ви*, *ф'ала* Бдгу, *уф'идиши*, *уф'идил'и-су-не* и сл.

Поред *др'киди*, *др'киим*, познато је и: *др'иим*, *др'иу* ка прут.

На крају ријечи *х* је углавном очувано, али са знатно ослабљеном артикулацијом: *уби*^x, *ионесд*^x, *Ора*^x, *мије*^x, *гр'ије*^x, *слије*^x, *виће*^x/*вићо*^x, *изгуби*^x, *д'јдд*^x, *ир'оидд*^x и сл.

Иначе, доследно је: *иардх*, *иардхија*, *иешрах'л'*, док се *Христ'и(ос)* среће и са таквим гласовним ликом и без *х*.

Поред *орд*^x, биљежим и *ордј*, *ордф*, пл. *ордси*/*орди*, *дра*^{-x}-а/*др'аја*.³¹

Сугласник *х* јавља се мјесто гласова *с* и *ш* испред *ц* одн. *ч*, како то помиње и Д. Петровић у раду о консонантским групама у овом говору: *и'рахи*, *и'рачче(в)и*, *рахч'иди*, *рахч'ил'ен*.³²

³⁰ Види у Врачана у Зети *Ул'ци* и сл., Брака I, 193.

³¹ Д. Петровић истиче да у говору Врачана у Зети нема сугласника *х*, уп. Брака I, 190.

³² Примјере сам узео из Петровићевог рада (*Судбина консонантских група...*, 237), али сам их провјерио у Вуковићима и Голубовцима и за њих нашао потврде. Међутим, у овим мјестима нијесам нашао потврде за *х* мјесто *в* које наводи Петровић: *Грбахци*, *Вукохци*, *Голубохци*, *Берислахци*, *кукахци*, *Темохско иол'е*, о. с. 238. Потврде овоме нијесам нашао ни у Понарима, Грбавцима и Бистрици.

Сугласник *н* је у неким лексемама палатализован испред самогласника *и*: *н'ијеса(м)*, *н'икаӣ*, *н'ишӣа*, али: *нӣка̄ко*, *нӣкол'ко* итд. Појављује се мјесто сугласника *л* у групи *мл*: *мн̄а̄ӣ* 'млад', *мн̄а̄да*, *мн̄а̄де*, *мн̄а̄д̄е* (Гсг), *мн̄а̄де* 'младо чељаде', *д̄мнадина*. То је досљедно на цијелом подручју. Јавља се и тзв. паразитско *н*: *г̄унд̄им*, *г̄ундало*, *рб̄"дол'ица* кбнца 'калем конца', али: *ӣр̄а̄ћед*.

Сугласници *с* и *з* јављају се у свим оним позицијама у којима их налазимо у осталим говорима Црне Горе:

с̄ек̄ӣра, *с̄е̄ш̄ов̄ан'е*; *с̄е̄дало*, *с̄ед̄ник*; *с̄е̄ш̄ов̄а̄ӣ*, *ӣр̄е̄с̄ед̄ник*;

с̄е̄ т̄ун, *с̄е̄чи*, *с̄е̄в̄ер* итд.;

к̄ла̄се, *о̄се*; *с̄а̄ӣ се*, *ӣа̄с̄ал̄ӯк* и др.;

с̄ед̄ок, *с̄ед̄о̄чӣӣ*, *с̄ед̄о̄ча̄нс̄ӣво*, *с̄е̄ш̄ӯј̄е̄*;

С̄е̄ш̄о̄, *С̄а̄ва*, *С̄о̄ба̄*, *М̄а̄са*, *Г̄о̄са* и др.;

к̄о̄з̄ӣ, *ко̄з̄а̄вина*, *ӣз̄е̄с*, *ӣз̄е̄л'ица*, *ӣз̄е̄ди*, *ӣз̄е̄д̄ен*.

Сугласник *с* се јавља само у неколика случаја: *бус̄ин*, *бронс̄ин*, *бронсог̄ла̄вил'е*.

Јекавским јоговањем досљедно су обухваћени сви дентални и лабијални сугласници, као и сугласничке групе *дв*, *св* и *цв*. Од африката јотује се једино *ц*.

Примјери:

ћ̄е̄ш̄, *ћ̄е̄о̄јка*/*ћ̄о̄јка*, *не̄ћ̄ел'а*, *ћ̄е̄ца*, *ћ̄е̄в̄ер* (чешће *бр̄а̄ӣо̄*);

ћ̄е̄р̄а̄ӣ, *ћ̄е̄р̄а̄м*, *ћ̄е̄ш̄ӣӣ*;

њ̄е̄гов̄а̄ӣ, *Њ̄е̄мци*;

л'е̄ш̄о, *л'е̄ш̄о̄с*, *л'е̄ш̄о̄џа*, *л'е̄ш̄чӣ*, *л'е̄ш̄ча̄*;

мл'е̄ра, *мл'е̄рӣӣ*, *мл'е̄сӣо* (и даље *мн̄е̄сӣо*);

бл'е̄смо, *бл'е̄сте*, *бл'е̄ш̄*/*бл'е̄жси*, *бл'е̄ш̄ӣе*;

ӣл'е̄сма, *ӣл'е̄в̄а̄м*, *ӣл'е̄в̄а̄ӣе*, *ӣл'е̄на*;

(*в*)*л'е̄ш̄*, (*в*)*л'е̄ш̄ӣӣца*, (*в*)*л'е̄ш̄ӣӣна*;

ћ̄е̄ш̄анӣца/*ћ̄е̄ш̄анӣка*, *ћ̄е̄дӣло*;

ме̄ћ̄е̄ш̄;

ћ̄е̄ш̄ко, *ћ̄е̄ш̄на*, *ћ̄е̄ш̄а̄ӣ*.

За јоговање гласова *с*, *з*, као и за судбину групе *свј*, примјере сам поменуо у претходној тачки.

Стара група *јш* дала је *ћ*: *д̄о̄ћ*, *ӣд̄ћ*, *ӣр̄о̄ћ*, *ӣз̄а̄ћ*, а група *јд* дала је *ђ*: *д̄д̄ћ̄ем*, *д̄д̄ђи*, *ӣд̄ћ̄ем*. Као и у говору Врачана у Зети (уп. Врака I, 194) и овдје је: *д̄јди*, *о̄јд̄ше*/*д̄јд̄ше*, *о̄јд̄(х)*/*д̄јд̄(х)*, али и *д̄д̄њи*.

Група *чр* је дала *цр*: *ц̄р̄ф*, *ц̄р̄в̄л'ӣф*, *ц̄р̄в̄ен*, *ц̄р̄н*, али: *ӣр̄е̄ш̄ња*.

Финалне групе *-сӣ*, *-зд* дају *-с*: *м̄ас*; *ж̄ӯћ̄ка̄с*, *зел'ен̄ка̄с*; *гр̄о̄с* 'грозд', *б̄ас* 'базд, смрад'.

Група *йш* прелази у *йч*: *йчен'йца*, *л'ейчи*, *нал'ейчи*. Тако и група *йс* прелази у *йц* или *фс*: *йци* (Нпл од *кучко 'пас'*) — *Пци* му главу *узџл'и*, *йцвџай|йцџвџай*, *офсдџай|осдџай*, *л'ййцџай|лйсџай*, *дйцџада|дфсџада*.³⁴

Група *кч* прелази у *ки*: *дрџкише*, *Вџкише(в)ић*, *Рџкише(в)ић 'Ракчевић'*.

Групе *ср* и *зр* имају уметнут дентал *ш* или *д*: *сйрџейња|сйрџења*, *сйрџейн'йкџай*, *сйрџел'и* су се; *здрџиџо*, *здрџела*, *йрџездрџела*, *здрџак|здрџака*.³⁵

Групе *сн*, *зн*, *сл*, *зл* зубни сугласник не мијењају у предњонепчани, па остаје: *сн'йџек*, *знам*, *мйсл'йм*, *зла* стрећа, *зл'й* пџт.

Група *вн* скоро увијек прелази у *мн*: *гламнџа*, *гламн'йца*, *крмнйчки*, *рамн'йца*, *ломн'йца*. То исто бива и са групом *мл*: *мнџай*, *мнџада*, како смо то већ нагласили.

Групе *йск*, *дск*, *ћск* прелазе у *ц*: *зџцкџ*, *брџцкџ*, *шйшйогрџцкџ*, *данйлогрџцкџ*, *беогрџцкџ*; *нйшйцкџ*, али: *лаздићкџ*, *нџкдићки* и сл.

Група *сйв* појављује се у лексеми *друшйиво*, па имамо *дрџсйиво*.³⁶

Десоноризација звучних консонаната на крају ријечи извршена је у говору Зете доследно, као уосталом и у другим сродним говорима уз албанску границу. Примјери: *грџй*, *зџй*, *Бџк*, *дрџк*, *мнџй* 'млад', *грџйш*, *вдс*, *бл'еш*; тако је и: *грџс* 'грозд', *бџс* 'базд, смрад'.

Исту судбину у овом говору има и глас *в*: *црџф*, *крџф*, *његџф*, *Мџр-кџф*, *Јџл'џф*, *гл'йбџф*, *брџл'џф*, *сйромџф* и сл.

Партикуле се јављају само код неких прилога: *дндџр*, *шџдџр|шџдџ-дџр|шџдџдџраке*, *сџ|сџдаке|сџдеке|сџеке*; *йрџјејџ*, *йдслијејџ*; *ддол'ен*, *днол'ен*, *дндол'ен|дндол'енаке*, *шџунаке|шџунеке*, *дџџенаке*; *џвечен*, *дндл'ен* *дддл'ен* 'оданде довдје'.³⁷

Изразита је замјеничко-придјевска партикула *-зи*: *овџзи*, *он'йзи*, *шййзи* (*шййзи* гџрџни ушл'йвџ); *нџкџзи*, *коџзи*; *нашйзи*; *какџзи*; *сџџкџзи*, *н'џџзи*, *н'џџзйн* (дџла сџ *н'џџзи*); *младџзи*, *сйџрџзи*. Не појављује се, међутим, код присвојних и градивних придјева, а, како смо видјели, веома ријетко код описних.

3. *Акценајски сисџем говора Зетџе* карактеришу два силазна акцента уз постојање ванакценатског квантитета.

Дуги акценат може стајати на ма којем слогу: *шџрџва—шџрџвџ*, *глава—главџ*—*главџм*, *дџка—дџкџ*—*дџкџм*, *йџазџр—йџазџра—йџазџром*, *самџр—самџра—самџром*; *йрџвџда—йрџвџдџ*, *крџвџда—крџвџдџ*, *маџка*, *банџа*;

³⁴ Уп. биљешку 58 у Враки I, 196, гдје се констатује да консонантске групе са *й* исту судбину имају и код Врачана и у Доњој Зети.

³⁵ Тако је и у говору Врачана, Врака I, 196.

³⁶ В. код Врачана: *дрџуџиџо*, *друшйиво*, *друшйиво*, Врака I, 198.

³⁷ В. исто у Враки, Врака I, 199.

овѝзи, онѝзи; зел'енѝ се, ѝла̀вѝ се; ѝрчѝ, скѝкѝ, бл'ѝжѝ; седандесѝ(ѝ), деведесѝ ѝ едан.

Кратки акценат ликвидира́н је са посљедњег отвореног слога, како се, уосталом, види из горе наведених примјера код којих је акценат пренесен. Међутим у хипокористичким образовањима мушког и женског рода кратки акценат није помјерен ни са посљедњег отвореног слога, па имамо: *Пѐрѝ, Јѝвѝ, Сѝѝкѝ, Ма̀рѝ* (али: *Мѝло Пѐра Ва̀сѝва*, гдје су прва два имена добила пренесене акценте као и у другим говорима старе Црне Горе — катунском, љешанском, црмничком и ријечком). У енклизи ^а је задржан само у конструкцијама: *фа̀ла ѝм, фа̀ла му, фа̀ла и(м)* итд. (иначе је: *фа̀ла*). Овдје није познато бјелопавлићко задржавање ^а у енклитичкој позицији: *женѝ ми је . . .*, већ је: *женѝ ми је . . .*

Крајњи затворени слог је задржао ^а: *јасѝѝк 'јастук', беглѝк 'беглук, али и утрина, неплодна земља', сѝдѝк; зел'ѝн, мавѝн 'плав, модар', чинѝѝ, игрѝѝ, скѝкѝѝ.*

Ванакценатске дужине у овом говору добро су очуване. Појављују се како у постакценатској тако и у предакценатској позицији:

а) послѝје акцената: *рабѝѝнѝк|ра̀днѝк* (најчешће се каже *арѝѝѝ*), *ѝѝѝнѝк, зѝдѝр, дрѝч, кѝсѝч, зѝдѝрѝ, ѝл'ѝвѝчѝ; ра̀дѝс, жѝлѝс; жѝнѝ, чѝра̀ѝѝ, бра̀дѝ; гла̀вѝ, ѝра̀вѝ; жѝнѝн, сѝсѝрѝн, ма̀жѝн, Бра̀нѝн, ба̀бѝн; зел'ѝнѝ, мавѝнѝ, жѝѝѝ, л'ѝѝѝ; зѝл'ѝс, ба̀л'ѝс, га̀ра̀ф; на̀шѝзи, ва̀шѝзи; дѝвѝѝ, дѝсѝѝ; ѝрѝкѝѝѝ (инф.), ѝѝкѝѝѝ, ѝрѝнѝѝ, ѝѝрѝнѝѝ 'подстаћи ватру да гори', удѝрѝѝ (перф.), кѝсѝѝ, брѝѝѝѝѝ, нѝсѝѝ;*

б) испред акцената: *зѝмѝ, ѝрѝчѝ; Ма̀рѝ, Сѝѝкѝ, Јѝвѝ; ѝрѝчѝ је* (перфекат), *скѝкѝ, дрѝчѝ, вѝчѝ (вѝчѝ е ја̀рац), бл'ѝжѝ, сѝѝѝѝ, вѝзѝ; Јѝвѝ, Пѐрѝ, Ђѝкѝ; Ма̀рѝ, Да̀рѝ, Јѝнѝ; Ма̀рѝна, Бѐѝна; Бла̀гѝва, Јѝвѝва; ѝѝсѝѝѝ, кѝѝѝѝѝ, чѝвѝѝѝ, ѝрѝчѝѝѝ, ѝрѝѝѝѝѝ, оѝрѝѝѝѝѝ, обѝчѝѝѝ;*

в) прије и послѝје акцената: *ѝрѝсѝѝднѝк, ра̀сѝднѝк, ла̀здѝѝѝѝѝ, нѝкѝѝѝѝѝ.*

Нема, међутим, дужина у слѝдећим случајевима:

а) код замјеница: *мѝне, ѝѝѝѝ, ѝѝѝѝ, сѝѝѝ; ко̀га, чѝса 'чега';*

б) код придјева: *дѝбар, мѝмков;*

в) код бројева: *јѝдан, ѝсам;*

г) код глагола: *ѝса(м), н'ѝѝса(м)|н'ѝса(м);*

д) код именица: *комунѝзам, соѝѝѝѝѝѝѝ.*

Преношење акцената на проклитику:

ѝ гла̀ѝѝ (глиб = блато), на ѝѝѝ, на дѝм, ѝ мѝѝ (= мед);

ѝ коло, на море, ѝрѝѝѝ ѝол'а, ѝѝ ѝѝѝѝѝѝѝ, за срѝѝ, на грло, ѝ грло, ѝ сѝнѝѝ (Не мѝгу гла̀дѝѝѝ ѝ сѝнѝѝѝ), ѝз јѝѝѝѝѝ;

на воду, нѝз воду, ѝрѣ зору, на земл'у; љ главу, љ вѣјску, за дѣшу;
 на љамѣѝ, дѝѝ косѝѝ, дѝ косѝѝ, бѣ сол'и, на мѣс, за ријеч, дѝ глади,
 ѝдѝ јесѣн/ѝдѝ есѣн;
 за љецу, на ноге, љ гостѣе;
 дѝнар ѝ ѝѝ.

Није извршено преношење на проклитику у случајевима типа:
 на бѝдн'ѣк, из вѝћњѣка, од гдлѣба, у љбѣ (=бунар), на јѣриѝ, на ѝрѝ-
 шак, у вл'ѣшар, од вѝска, до ћѝшка; у дѝлѣке; до слѝва, у брѝшиѝ, у љлѝ-
 нину, у висѝну; ѝод јесѣн/ѝод есѣн, од жѣлосѝѝ, од рѣдосѝѝ, на Блѝ-
 говијес.

II. Неке морфолошке особине

Овдје ћемо скренути пажњу само на неке морфолошке особености у овом говору које су на неки начин диференцијалне у односу на остале старије говоре Црне Горе.

Именице

Као и у другим говорима, и овдје се појављују двородне именице. Такве су: *ѝдѝдрѣв* — Пошѣл'и ми *л'ѝѣѣѣ ѝдѝдрѣѣ* од мѣне (Понари), *ѣѝн ѝдѝдрѣѣ* (Вуковци), сѣмо *гдл'ѝ ѝдѝдрѣѣ* (Голубовци); *ѝѝс* — *Пѝс* ти *ѝвѝју* (Голубовци), *Пѝс* ти *ѝвѝј* (Вуковци), *Пѝс* му *н'егѝѣ* (Понари), *Пѝс* му *н'егѝѣ* (Махала); *дѝѝрѝѝ* — *Слѝѝѝка* је *дѝѝрѝѝѣ* (Голубовци), *Л'ѝѣѣ* је *дѝѝрѝѝѣ* при вѝди (Грбавци), *јѣкѝ дѝѝрѝѝѣ* (Горичани), *зел'ѣнѣ дѝѝроѣ* (Бериславци); *кѣѣ* — *ѣрл'ѣнѝ кѣѣ* (Вуковци), *жѣѝѝѣ кѣѣ* (Грбавци), Источѝло му је *млѝго кѣѣ!* (Вуковци), Точѝјѝо му је *кѣѣ* цѝѣлѝѝ ѝтро (Вуковци), *Кѣѣ* је *слѣна* и љ чѝјка (Грбавци); *слѣга* — Није ни вол'ѣла *слѣга* ништа (Голубовци), *ѝоѝѝѝѣнѣ слѣга* (Грбавци), *Слѣга* је бѝјѝо дѝбар (Грбавци).

Двородне су и именице *милѣѝ* и *ѝоган*: То је вел'ѝкѣ *ѝдѝгѣн* (Вуковци), Вел'ѝкѣ је *ѝдѝгѣн* (Голубовци); *ѝѝјсѣ мил'ѣѝ нијѣднѣ* (Вуковци), *ѝѝјсѣ мил'ѣѝ* (Понари), *ѝѝсѝ мил'ѣѝ* (Горичани), *мил'ѣѝ нијѣднѝ* (Б. Поље).

Наведена група именица, дакле, има помѝјешан мушки и женски род, при чему није могуће утврдити који у којем случају има превагу.³⁸

³⁸ Сличан је случај са овим именицама и у другим говорима Црне Горе — у Бјелопавлићима, према мом материјалу, М. Пешикан, о. с. 139—140, Б. Милетић, о. с. 407—410.

Именица *вече* има ликове: *вѣчѣн/вѣчѣр/вѣчѣ*, Гсг *вѣчери*, али и: *тѣгѣ вѣчера* и: *тѣзи вѣчери*.

Именица *раш* је углавном мушког рода, али сам забиљежио и њену појаву у облицима ж. рода: за *шѣурскѣ рѣши* (Голубовци), *аусѣринскѣ рѣш* (Грбавци).³⁹

Именица *звијер* има облике *звѣјер* и *звѣјере*, ген. *звѣјера*, ређе *зл'ерѣша*. Нијесам забиљежио облик *о звијери*.

И именица *варош* је двородна: Је л'и Сарајево *вел'икѣ вѣрош*? (Вуковци), *мал'и вѣрош* (Вуковци), Марѣбѣр је *фин вѣрош*, ја са бѣјо у н'ѣга (Грбавци), *малѣ вѣрош* (Голубовци).

Именица *доба* је средњег рода, али, као и у другим говорима Црне Горе, и овдје имамо конструкцију *овај—доба*.⁴⁰

Именица *дрво* је средњег рода, али је од тога семантички издвојена именица ж. рода *дрѣва*, која значи дрво за огријев, посјечено дрво (за разлику од *дрво*, што значи *сѣабло*).⁴¹ *Дрво* има множину: *дрѣвѣш*—*дрѣвѣди*—*дрѣвѣди*. *Дрва* има деклинациони образац: *дрѣвѣ—дрѣви—с дрѣвѣм* — Без њедне дрѣвѣ смо остѣл'и (Вуковци), Оѣѣра га кѣкѣм *дрѣвѣм* (Вуковци).⁴²

Хипокористичка мушка образовања типа *Јѣвѣ*, *Мѣлѣ*, *Пѣрѣ* имају деклинациони образац: *Јѣвѣ—Јѣвѣ—Јѣвѣ*, као и придјев: *Јѣвѣф—Јѣвѣвѣга—Јѣвѣвѣме*, као и у другим говорима Црне Горе.

Именице типа *Василија* (које су ријетке, замјењују их ликови типа *Вѣкѣ*, *Бѣкѣ* и сл.) имају женску деклинацију: *Вѣсил'ија—Вѣсил'и'ѣ—Вѣсил'иш—с Вѣсил'ијѣм*.

Именице: *кѣм*, *гѣм*, *ѣлѣм* мијењају се по I врсти: *кѣм—кѣма—кѣму—кѣме—с кѣмом* (али и: *с кѣмѣм* — Гаѣѣ га је еднѣм *вел'икѣм кѣмѣм*, гдје је *кам* у ж. роду). У множини се ове именице претварају у збирне именице средњег рода: *камѣње*⁴³—*камѣња*—*камѣњу*—*камѣњѣм* (али и: *камѣњи—камѣња—камѣњима*), *ѣрамѣње—ѣрамѣња—ѣрамѣњу—ѣрамѣњѣм*.

Именица *ѣодне* мијења се по обрасцу: *ѣддне—ѣддна—ѣддну—с ѣдднѣм—ѣ ѣддну*, с предлозима: *ѣд ѣддна*, *ѣд ѣддна* итд.⁴⁴

³⁹ В. Врака II, 204: *ѣсѣѣк*, *зѣѣѣд* — као именице ж. рода.

⁴⁰ Тако је у свим старијим новоштокавским говорима Црне Горе.

⁴¹ Иста је поларизација и у Врачана, Врака II, 205.

⁴² Тако је и у Цеклину у Ријечкој нахији, уп. напомену 10, на стр. 205, Врака II.

⁴³ У Враки имамо и *кѣмо(в)и*, Врака II, 204.

⁴⁴ Исто стање је у Врачана, Врака II, 204, нап. 8.

Замјенице

И овдје је као и у другим старијим говорима Црне Горе изражен синкретизам ГДЛ 1. и 2. лица замјеница *ја* и *ићи* и повратне замјенице *себе*, па имамо: Г.: *мѣне, шѣбе, сѣбе*, Д.: *мѣне, шѣбе, сѣбе*, Л.: *мѣне, шѣбе, сѣбе*, као и скраћени облици: *ни, ви* (Д) и *не, ве* (А). У ж. роду ДЛ имају партикулу: *њѣзи*, и то је обавезан облик.

Замјеничко-йридјевска йромјена. Замјеница *ићио* има облике ГА: *чѣса*, тако и њена негација: *ничеса*, као и неодређене замјенице: *нѣчеса, йчеса* — Јеси л'и вйдијо тѣмо йчеса? Нѣ јѣ, чѣса! Чѣса си вйдијо? *Нйчеса!* (примјери су из Вуковаца).

У инстр. једине наставак *-им* је замијењен наставком *-ијѣм*: *зел'ѣнијѣм, жсѣишијѣм, бијел'ијѣм* — Немѣте вйше да йдѣте *онијѣм нѣшијѣм* пѣтом (Вуковци), Пѣшла је *зл'ијѣм* пѣтом, и тѣ ти је (Грбавци), *овијѣм* ждријѣлом, Вуковачкијѣм пѣл'ом н'ијѣсу пролѣзил'и (Вуковци).

Генитив, датив и инструментал множине замјеничко-придјевске промјене истовјетни су са овим облицима у осталим старијим говорима Црне Горе. Истина, овдје, за разлику од источноцрногорских говора,⁵⁰ имамо *-ија* (Гпл) и *-ијама* (ДЛпл), док се ликови са завршецима *-ије, -ијема* изузетно ријетко срећу. Тако овдје имамо: *Нѣмѣ нѣшијѣ л'ући* нигѣ (Вуковци). Узми, мѣја, од *онија н'ѣзинијѣ пѣрѣ* (Вуковци), Ймѣте л'и ове године *бијел'ија сл'ивѣ?* (Горичани), *ири'ија смѣкѣвѣ* (Вуковци), по *ишија идл'ија стрѣнѣ* (Грбавци); *нѣшијѣма л'удѣма, мѣкријѣма чарѣпѣма*, Узбрѣ са *нѣшијѣма* волѣма (Грбавци), Вел'и е ѣе пѣћ *бѣл'ијѣма* пријѣтел'има (Голубовци), Понѣсѣ гѣ ѣн, бѣгоми, *својѣма* дрѣго(в)има (Понари), *јѣднѣицијѣма* (Вуковци).

Компаративни завршетак *-ији* досљедно се сажима у *и*, па имамо: *зел'ѣни, бисѣри, слабѣ, здравѣ, богѣи, йошиѣни, ведри*; док прилог *рѣи* 'рад' и у мушком роду има форму женског: Јѣ би *рѣда бијѣ* да сте дѣшл'и (Мојановићи), али: јѣ би *радѣ* нѣ тѣ. Дакле, м. род има облик женског уз пом. глагол *биши*. Међутим, јавља се и компаратив *радѣјѣ* (суперлатив *нѣјрадѣјѣ*), али је у ређој употреби.⁵¹

Као и у Врачана у Зети,⁵² и овдје су обичне присвојне замјенице: *шѣгоф, овѣгоф, онѣгоф*, ж. род: *овѣгова, онѣгова*, као и: *кѣго(в)ић, нйко-го(в)ић*.

Замјеница *овај* има облик *ови*: *ови чѣјак, ови сѣиѣи* 'штап'.

⁵⁰ ИЦГ, 26.

⁵¹ Уп. тако и у говору Врачана, Врака II, 210.

⁵² Уп. Врака II, 210.

Замјеница *сав* има номинатив *вдс*, док су остали облици: *свѣга*, *свѣму*, *свѣјом*, али: *сви*, *свијја*, *свијјама*.

Бројеви

Већ смо поменули да број *један* има лик *едан*, тако је и у косим падежима: *еднѡга*, *еднѡме*, *еднѡјѡм*, и у неодређеном значењу: *еднѡјјама*, *еднѡјја(х)* — Треба се чува̄т *еднѡјја* л'ӯдѡи (Бериславци), *Еднѡјјама* то ништа не помажѡ (Горичани).

Мјесто *два*, *ѡри*, *четири* у м. роду се јавља: *двѡјца*, *ѡрѡјца*, *четворѡјца* : *двѡјца вдлѡвѡ*, *двѡјца л'ӯдѡи*, *ѡрѡјца двѡвѡ*,⁵³ али и: *дѡ вѡла*, *ѡри магѡрца*. У женском роду имамо: *дѡјце*, *дѡјјама*, у средњем: *дѡјце*, *ѡрѡјце ѡце*. На то је сведена деklinација простих бројева до *ѡри*.

Бројне именице мушког рода су: *двѡјца*, *ѡрѡјца*, *четворѡјца*, *ѡеѡиѡна*, *седмѡна*, *десѡтѡна*, *ѡеѡнаѡестѡна*, *деветѡнаѡестѡна*, *дѡдѡес ѡ едан* / *дѡдѡес ѡ едан*, *дѡдѡес/дѡдѡес и осмѡна*, *седѡндесѡтѡна*, *деветдесѡтѡна*.

Мултипликативни бројеви су: *едамѡѡѡ|еднѡм|еднѡи*, *дѡѡѡѡѡ|дѡѡ ѡѡѡа*, ређе *дѡѡи*, *ѡри ѡѡѡа*, *четири ѡѡѡа* итд.⁵⁴ Нема облика: *ѡрѡѡи*, *двѡѡѡи*, *ѡрѡѡѡи* итд. које налази Д. Петровић у Зети код Врачана.⁵⁵ Такође овдје немамо преношење форманта *-оро* код броја један у склоповима типа: *дѡѡдѡс ѡ једнѡро кѡлѡ*, што налазимо код Врачана на овом подручју.⁵⁶

Овдје је: *дѡдѡ кѡлѡ*, *ѡрѡѡ кѡлѡ*, *дѡдѡ вдлѡвѡ*.

Глаголи

Поред облика *могу* и *оћу*, са наставком *у* у 1. лицу једине презенте у говору Зеѡана јављају се и глаголи *вдл'у* и *вѡћу*, мада је много обичније: *вел'ѡм* и *видѡм*. То би била основна разлика између овог говора и говора старе Црне Горе у овом лицу презенте.

Инфинитив је без крајњег *и*: *ѡл'дѡѡѡ*, *носѡѡѡ*, *л'ѡћѡѡ*, *врѡѡѡѡ*, *ѡнѡсѡѡѡ*, *донѡсѡѡѡ*; *мѡћ*, *макѡѡѡ*; *рѡћ*, *сѡћ*; *одрѡзѡѡѡ*, *ѡрѡкрѡѡѡѡ* итд. Код глагола који се завршавају на *-ѡи* Врачани у Зети додају инфинитивну морфему *-ѡи*, па се добија: *ѡдѡѡѡи*, *рѡћѡѡи*, *ѡћѡѡи*, *ѡзѡѡѡи* итд.⁵⁷ Код Зеѡана ову појаву нијесам забиљежио.

⁵³ Тако и у говору Врачана, Врака II, 211.

⁵⁴ У Враки је нешто другачије. Тамо имамо: *једнѡм|једнѡи*, *дѡѡи*, *ѡриѡи*. Врака II, 212.

⁵⁵ Уп. Врака II, 212.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Исто, 213.

За *презент* је значајно нагласити да у 3. лицу множине глаголи свих врста имају наставак -*у*:⁵⁸ *ндсӯ, радӯ, ўчӯ, кдсӯ, шрчӯ; дшӯ, ншӯ* (*Ошӯ* да ми га дтмӯ, *Овә* ћца *дшӯ* да ме бијӯ, *Ншӯ* нәко су шәшәви — примјери из Вуковаца).

И овдје је, као и у околним говорима, спроведена алтернација *к/ч, г/ж* у облицима 3. л. пл. презента глагола I врсте: *вучӯ, шучӯ, сечӯ, шечӯ, речӯ; сирјжсӯ, осирјжсӯ*.

Радни глаголски њридјев у м. роду поред наставка -*а* (од *ао*, односно *џа*) има наставак -*ајо*: *мдгә/мдгајо, рџкә/рџкајо, игрә/игрәјо, шшл'ә/шшл'ајо* 'слао'. Сугласник *ј* се појављује и код глагола који у м. роду имају наставак -*уо*: *чӯјо, обӯјо сә, њреврнӯјо, њанӯјо, шрџснӯјо*.

Глагол VI врсте *носшш* у перфективном виду има наставак -*а*: *шонџә, донџә* (Јџси л'и ми *донџә* дувән? Ёса, *донџә* са, *Понџә* е Мәркд онш гршп (гриб = мрежа за улов рибе) ддовл'џ — примјери из Вуковаца).

Имјерфекаш је карактеристичан само по чињеници што се код глагола I врсте мјесто -*ија*- најчешће среће само -*а*:⁵⁹ *шечә, шечәше, шечәсмо, шечәшше, сирјжә, сирјжәсмо, сирјжәшше, шечә, сирјжә*.

Аорисш има нормалне српскохрватске облике. Једини изразитији изузетак тиче се продирања облика 2—3. л. јединине глагола *дшш* 'отшш' и у 1. л.: *Јә дде, Оде јә, ншмоте ме чекәт*.

Глаголски њрилог њрошш је у овом говору доживио судбину као и у околним говорима, нестао је.

Плусквамјерфекаш има помоћни глагол у облицима: *бл'џ, бл'џше, бл'џсмо, бл'џшше, бл'џ* — *Бл'џ* дшшли Тал'ијәнци у Вукӯвце (Вуковци), *Бл'џше* се вәс Голубовац ишкшшш (Горичани), *Бл'џсмо* догњәл'и мшшво (Голубовци), *Бл'џше* Ббжд чӯјо џ су га пшштәл'и (Вуковци), *Бл'џ* јә ћџојка (Грбавци).

Имјерашш има облике као и у сусједним говорима који се овдје помињу:⁶⁰ *дшсе, дшшше се, шодшг'шмо* га, *нџка доћџә* дфце, *нџка ул'џш*.

У *сложеном фшштуру* 3. лице множине има скраћени облик пом. глагола *шш*. Они *шш* ви јәвшт, дбћ *шш*, *убшш* га.

Говор Зете се слаже са околним говорима који футур II не творе презентом свршених глагола⁶¹ (тип: *ушшједнем, ушмогнем* и сл.).

⁵⁸ Уп. исто.

⁵⁹ Тако је у Враки, о. с. 214.

⁶⁰ У говору Врачана нема 3. лица јединине и множине, уп. Врака II, 214.

⁶¹ У говору Врачана, међутим, футур II се може творити од презента свршених глагола, уп. Врака II, 216.

Пошенијал се гради као у савременом језику, с тенденцијом уопштавања облика *би* у свим лицима, али су обичне и форме: *бисмо*, *бисте*, *бише* — Они *бише* ни *јавил'и* (Вуковци), *Бише* га *уграбил'и* (Вуковци) и сл.

Глаголски форманти *-ова-*, *-ива-* у високој мјери су потиснути формантом *-ува-*: *кујуваџи*, *ицуваџи*/*ицуваџи*, *иџреуваџи*, *свукуваџи*; *зайишјуваџи*, *зарађуваџи*, *иџрезиђуваџи*, као и у другим облицима ових глагола. Тако и глаголи VI врсте с формантом *-ова-* у инфинитиву — у презенту имају *-ајѐ-*: *обећајѐм*, *иродајѐм*, *л'ишцајѐм*/*л'исајѐм* итд.⁶²

Поменимо још да неки глаголи I врсте у инфинитиву имају и лик глагола III врсте: *иџреидџи*/*иџреикнуџи*, *зайидџи*/*зайиакнуџи*, *иомаџи*/*иомакнџи*, *зайидџи*/*зайиакнџи*, *намаџи*/*намакнџи*, *умаџи*/*умакнџи*, *ул'џи*/*ул'егнуџи*. При томе обе форме имају исти (перфективни) вид.

Остаци старих партиципа су у прилозима: *сиџџѐ*, *л'џџѐ*, *чуџџѐ*/*чуџѐ*, *ћџџѐ*, *жмџџѐ*.

И неки *иџрилози* за начин имају форме које подсјећају на партиципске: *ндџџџѐ*, *иџџџѐ*, *џџџѐ*, *л'џџџѐ*/*л'џџџѐ*, *ћџџџѐ*/*ћџџџѐ*/*ћџџџѐ*/*ћџџџѐ*, *џџџѐ*/*џџџѐ*.

Чешћи прилози за вријеме: *наџџѐ*, *дџџѐн*, *сиџџѐн*, *ондџџѐн*/*ондџџѐн*, *данџѐн*, *сџџѐн*, *иџџѐн*, *јџџѐн*/*јџџѐн*, *л'џџѐн*, *иџџѐн*, *зимџѐн*, *есенџѐн*, *лџџѐн*, *ондџџѐн*, *иџџѐн*; *ондџѐ*, *сџџѐ*/*сџџѐ*/*сџџѐ*/*сџџѐ*.

О прилозима за мјесто поменућемо само то да свега неколико њих имају партикулу: *џџѐн*/*џџѐн*/*џџѐн*, *ондџѐн*/*ондџѐн*/*ондџѐн*, *иџџѐн*. Искључиве су форме: *џџѐн*, *онџѐн*, *иџџѐн*.

III. Неколико најомена о синџџѐ

С обзиром на то да у једном овако сажетом прегледу није могуће дати карактеристике синџџѐ одређеног дијалекатског комплекса, овдје ћемо се ограничити на неколико најопштијих констатација о синџџѐ карактеристикама говора Зете.

У главним цртама говор Зете има све оне опште синџџѐ особине које карактеришу друге старије говоре Црне Горе, а нарочито околне. Поменућемо само неке од тих карактеристика:

1) Поремећен је однос између падежа мјеста и падежа правца: *Живџѐн у Голџѐн* (Голубовци), *Мџѐн рџѐн у иџџѐн* „Рџѐн Дџѐн” у *Тџѐн*, сваџѐ дџѐн иџѐн с вџѐн (Вуковци), *Л'џѐн у*

⁶² Врака II, 216—217.

кредѣи, не дйжѣм се ёо двѣ мл'ѣсѣца (Горичани); *На онѹ ѿол'ѣну* йграу *ѣйшкѣпѣ* (Горичани), *Ймѣ фйнѣ пл'ѣца на Голѹбѣфце* (Голубовци).

2) Локатив множине у конструкцијама с предлогом *ѿо* замијѣнен је генитивом са овим предлогом: *Пѣсѹ ѿо ѿија л'ѿвѣдѣ* (Вуковци), *Спѣвѣ ѿо ѿѿѿија кѿѿѣ* (Вуковци, q), *Опйја се ѿо кѣфѣнѣ* (Голубовци, q), *Освйћѣ ѿо ѣндѣкѣ* (Горичани).

3) Не спроводи се доследно разлика између „слободног” инструментала оруђа и социјатива у конструкцијама с предлогом *с(а)*. Фреквенција социјатива без предлога врло је висока: *Пошѣ је Мйшком ѿ лѹк 'луг'* (Вуковци), *Утѣкла је нѣкијѣм Њѣмѿом* (Голубовци), *Пѣђе онйјѣм дрѿгом* те му је дошѣ из Тйтогрѣда (Махала), *Мѿш јѣ рѣдѹ у Тйтогрѣт*, а ѣна свѣ имѣње рѣдй *сѣкрѣѣм* (Горичани).

Слично је стање и са тзв. инструменталом цјелине: *Бйјѣ је иѿшкѣм* о рѣмену (Вуковци), *Жйвй ѣецѣм* у 'нѹ појѣту (Б. Поље) и с квалитативним инструменталом: *Дошѣ је слѣмл'енѣм* рукѣм (Горичани), *Ш ѿйм бл'ѣше нѣкѣ ѣѣѣја црѣѣном кѣйшѣм* (Голубовци), *Мнѣго је данѣс мѣ'чѣди дѿгйјѣм йерчйном* (Вуковци).

На другој страни, оруђник се, по правилу, среће с предлогом *с(а)*: *Сѣ(д) ѣрѣмо с илѿгом* а прйјет смо свѣ с рѣлом (Бериславци), *кѣсйм с кѣсѣм*, *Жн'йјевѣмо свѣ сѣ срйом*, не *кѣсймо ѣѣол'ѣм* (Грбавци), *Убѣ га з брйшул'йном* (Вуковци), *Рѣнијѣ сѣ с левѣром* (Вуковци).

4) У живој употреби су и аорист и имперфекат.

5) Редовна је особина овога говора да се скраћени облик повратне замјенице сваког лица у кондиционалним реченицама употребљава испред помоћног глагола бити: *Да се би тѣ учин'йло*, *трѣбѣ позвѣт свѣ коншйје* (Грбавци), *Јѣ се би зѣкл'ео* (Бистрица), *Тй се би зѣклѣ* за дйнар (Бистрица), *Ѧн се би нал'ѿтйјѣ* да га не зйвнѣмо (Голубовци), *Ѧни се би побйлт'и* (Голубовци), *Мй се би снашл'и* (Вуковци). Тако је на цијелом подручју Зете, а та особина, вјероватно из овога говора, захватила је у великој мјери и говор Љѣшкопоља, а налазимо је и у Кучима, у Црмници⁶³, па дијелом и у Братоножићима и Ријечкој нахији.

Брза урбанизација овог краја, близина града, велика запосленост становништва у градској индустрији и разним другим службама, веома висок проценат школовања дјете и омладине, продор средстава масовне комуникације, висок породични и лични стандард и др. од бит-

⁶³ Уп., нпр., у црмничком говору: *Јѣ-се-бик стѣдйјѣ о(т)-тѣгѣ ѣѣла* и др. сличне израјере, Б. Милетић, *Црмнички говор*, 599.

ног су утицаја на убрзавање дијалекатских промјена на овом подручју. То намеће потребу хитног детаљног снимања стања говора у свим сежима Зете, јер су промјене као резултат савремене говорне комуникације тако рећи сваким даном све уочљивије. Будући да се овдје ради о говору који је задржао не мало интересантних особина из ранијих епоха и који се у периоду од неколико вјекова развијао у знатној мјери независно од непосредног сусједства, његово темељито испитивање може и те како бити од користи и за нашу историјску дијалектологију.

Драго Туйић

Резюме

Драго Чупић

ОБЗОР ГЛАВНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕЧИ ЗЕТЫ

Зета охвативае равнину в нижнем течении Морачи, между Титоградом и Скадарским озером. Речь ее жителей принадлежит группе старших новошгокавских речей Черногории. Во время многовековой турецкой власти (1499—1878) эта речь была изолирована от речи старой Черногории, с одной, а от речи черногорских гор, с другой стороны.

Голосовую систему этой речи характеризует в основном следующее:

а) Существует система которая состоит из двух нисходящих ударений: *ílavá*, родительный падеж — *ílavě*, *жѣна*, род. пад. *женѣ*, *рабѣйник*, род. пад. *рабѣйника*. Краткое нисходящее ударение с последнего открытого слога ликвидировано: *жѣна* (<женă), *рука* (<рукă) кроме в гипокористиках типа: *Сѣянă*, *Пѣрѣ*, итд.

б) Вокализм характеризуют пять стандартных сербскохорватских гласных и вокальное *р*. Полугласный дал *а*. Долгое *јаи* дает *ије*, а короткое — *је*: *врѣјеме*, *йѣсма* / *йл'ѣсма*.

в) Как и в остальных речях у албанской границы, и здесь известны только два латерала: *л* и *л'*, при чем первое качество реализуется перед гласными заднего ряда, а другое, перед *и* и *а* и вместо *ь*: *лăбѣи*, *л'ѣиче*,

'љепше', *Л'убд*. Согласный звук *x* сохраняется в конце слова, но и там является ослабленным. В системе консонантизма существуют и согласные звуки *é* и *z'*: *сдвѣр*, *йрѣсѣдник*, *из'ѣди*.

Что касается *форм*, от остальных речей Черногории эта речь выделяется III-им лицом множ. числа настоящего времени, которое у всех глаголах оканчивается окончанием *у*: *ндсӯ*, *кдсӯ*, *рдсӯ*.

В *синтаксисе* упоминаем только мешанный социативный с орудивным падежом, в конструкциях с предлогом *с(а)*: *Йдѣм Миланом*, *Кдсѣм с кдсѣм*, то есть заменены эти конструкции.

Из-за урбанизации этого края и очень быстрых общественно-экономических перемен, эта речь очень интенсивно меняется.